

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

**СТИЛІСТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.
ДІЄСЛОВО**

Практикум

Електронний ресурс

Харків – 2024

УДК 811.161.2'367.625'38(076.5)

С 78

Рецензенти:

Ольга Масло – доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання психолого-педагогічного факультету комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, кандидат філологічних наук, доцент;

Олена Маслій – доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук, доцент.

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 12 від 24 жовтня 2024 року)*

С 78 **Стилістика** сучасної української мови. Дієслово : практикум [Електронний ресурс] / укладачі О. М. Гурова, О. Є. Хомік. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. – (PDF 43 с.)

Пропоноване видання містить теоретичну інформацію та практичні завдання до теми «Дієслово», що вивчається в межах курсів основ стилістики та культури мови, практичної стилістики української мови студентами денної та заочної форм навчання спеціальностей 035 «Філологія» (освітньо-професійні програми – «Українська мова і література»; «Українська мова і література, літературне редагування»), 061 «Журналістика» (освітньо-професійна програма – «Журналістика»).

УДК 811.161.2'367.625'38(076.5)

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2024

© Гурова О. М., Хомік О. Є., уклад., 2024

ЗМІСТ

Передмова.....	4
I. Дієслово та його форми. Функціонування дієслів у різних стилях мови.....	5
II. Інфінітив. Особові та родові форми дієслова. Стилiстичні особливості.....	12
III. Дієприкметник. Стилiстичні особливості.....	22
IV. Дієприслівник. Стилiстичні особливості.....	31
V. Безособові дієслова та дієслівні форми на -но, -то. Стилiстичні особливості..	36
VI. Рекомендована література.....	39

ПЕРЕДМОВА

Вивчаючи тему «Дієслово» в курсах «Основи стилістики та культури мови» і «Практична стилістика української мови», студенти можуть зітнутися з низкою труднощів. По-перше, на ознайомлення із цією складною темою відведено невелику кількість годин, тому більшість питань студентам доводиться опановувати самостійно. По-друге, складнощі під час вивчення дієслова зумовлені різними поглядами мовознавців на деякі його форми та категорії, що потребує додаткового пояснення й опрацювання. По-третє, стилістичні особливості дієслівних форм неможливо зрозуміти без попереднього належного вивчення теоретичних питань і систематизації отриманих знань на практиці.

Пропоноване видання містить теоретичні пояснення та завдання за такими основними темами: «Дієслово та його форми. Функціонування дієслів у різних стилях мови», «Інфінітив. Особові та родові форми дієслова. Стилiстичні особливості», «Дієприкметник. Стилiстичні особливості», «Дієприслівник. Стилiстичні особливості», «Безособові дієслова та дієслівні форми на -но, -то. Стилiстичні особливості».

Практикум розроблений для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей 035 Філологія (освітньо-професійні програми – Українська мова і література; Українська мова і література, літературне редагування), 061 Журналістика (освітньо-професійна програма – Журналістика) і спрямований на формування вмінь доцільно використовувати дієслова як стилістичний ресурс української мови в різних комунікативних умовах; визначення стилістичної ролі дієслівних одиниць у текстах усіх функційних стилів; редагування стилістичних вад, пов'язаних з уживанням різних дієслівних форм.

Навчально-методичне видання стане в пригоді також усім охочим опанувати українську мову й удосконалити навички грамотного письма та мовлення.

I. ДІЄСЛОВО ТА ЙОГО ФОРМИ.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ У РІЗНИХ СТИЛЯХ МОВИ

Дієслово – частина мови, що означає категоріальне значення процесуальної дії, вираженої в категоріях виду, стану, способу, часу, функціонує в реченні здебільшого як присудок і має свої суфікси (В. Горпинич «Морфологія української мови», с. 157). Загальнокатегоріальне значення дієслова – *процесуальність*. Як зазначають упорядники видання «Українська мова. Енциклопедія», «уперше термін «дієслово» було вжито в «Практичній граматиці німецького язика» (ч. 1, 1862; ч. 2, 1863), а в «Методичній граматиці язика малоруского» П. Дячана (1865) цей термін було закріплено («Українська мова. Енциклопедія», с. 156).

Морфологічні ознаки дієслів: вид (доконаний / недоконаний), перехідність (перехідні / неперехідні), спосіб (дійсний, умовний і наказовий), стан (активний / пасивний, зворотний), час (теперішній, минулий, давноминулий і майбутній), число (однина і множина) й особа (або в однині за родами в минулому часі та умовному способі).

Функція дієслів у тексті: самостійні (*читати, грати, їсти*), службові (*бути*), допоміжні (*почав писати, хочу навчатися, завершив говорити*). Не плутайте із синтаксичною функцією дієслова (присудок, обставина тощо).

Система дієслів. Дієслівні форми поділяються на *дієвідмінювані* (або *предикативні*) та *недієвідмінювані* (або *непредикативні*). До недієвідмінюваних форм належать інфінітив (*говорити, бігти*), дієприкметник (*побілений, збито*), дієприслівник (*працюючи, побачивши*), безособові предикативні форми на -но, -то (*сказано, вирішено, збито*). Усі інші – дієвідмінювані.

Відповідно форми дієслова бувають *змінювані* (дієвідмінювані форми дійсного, умовного, наказового способів; відмінювана форма – дієприкметник) і *незмінювані* (інфінітив, дієприслівник, безособові предикативні форми на -но, -то).

Форми дієслова:

- неозначена форма дієслова (інфінітив): *сміятися, співати, перемогти*;
- особові та родові форми дієслова (*малюю, буду радіти, знайшла, грають*);
- дієприкметник (*осяяний, вишитий*);
- дієприслівник (*побіливши, рятуючи*);
- безособові дієслова та дієслівні форми на -но, -то (*світає, лихоманить, зроблено*).

Завдання 1. Випишіть із тексту всі дієслівні форми та назвіть їх. З'ясуйте, які з них змінні, а які ні. Поясніть функцію дієслівних форм у тексті (самостійна, допоміжна, службова).

Цього року оголошення Нобелівської премії миру чекала вся Україна. Ми розцінюємо її як визнання зусиль всього українського народу, що сміливо виступив проти спроб зруйнувати мирний розвиток Європи, та як відзначення важливості роботи правозахисників у попередженні військової загрози в усьому світі. Ми пишаємося, що сьогодні вперше українська мова прозвучить на офіційній церемонії.

Ми отримуємо Нобелівську премію миру під час війни, яку розпочала Росія. Ця війна триває вже вісім років 9 місяців та 21 день. Для мільйонів людей стали звичними такі слова як обстріли, катування, депортації, фільтраційні табори. Але немає таких слів, щоб передати біль матері, яка втратила новонародженого сина після обстрілу пологового відділення лікарні. Вона щойно пригортала свою дитину, називала на ім'я, годувала грудьми, вдихала її запах – і раптом російська ракета зруйнувала весь її всесвіт. І тепер її омріяна і така жадана дитина лежить у найменшій у світі труні.

Не існує напрацьованих рішень для викликів, через які ми та весь світ проходимо. Люди у різних країнах також борються за свої права та свободи у надзвичайно складних обставинах. Тому сьогодні я спробую бодай поставити правильні питання, щоб ми почали ці рішення шукати.

Перше. Як повернути значення правам людини?

Покоління, які пережили Другу світову війну, змінилися іншими. Люди почали сприймати права та свободи як даність. Навіть у розвинених демократіях набирають вагу сили, що ставлять під сумнів принципи Загальної декларації прав людини. Але права людини не виборюються раз і назавжди. Цінності сучасної цивілізації треба захищати (*із Промови Центру Громадянських свобод на врученні Нобелівської премії миру*).

Дієслова підлягають явищу *конверсії* (перехід слова з однієї частини мови в іншу). Важливо, що граматичною основою перехідних явищ є перш за все зміна синтаксичної функції слова, що приводить до зміни категоріального та лексичного значення слова і формує в ньому нові особливості граматичних ознак. Нагадаймо, що перехід різних частин мови в дієслово називається *вербалізацією*. Найчастіше цьому явищу підлягають вигуки (наказові, спонукальні та емоційні): *Марічка ах!*, тобто «ахнула». Під час вербалізації вигуків іноді відбувається приєднання формотвірних закінчень: *гетьте*, *цитьмо*. Перехід дієслів (дієслівних форм) в іменник – це *субстантивация* (напр., *полонених відвезли у шпиталь*), у вигук – *інтер'єктивация* (*прощавайте, друзі!*). Перехід однієї частини мови в іншу є характерною особливістю багатьох сучасних публіцистичних текстів і медійної інформації. Це зумовлено передусім потребою привернути увагу читача до назв постійних рубрик, заголовків, дописів тощо: *Незабутні* («Слово Просвіти»). Крім того, явище конверсії часто супроводжує позначення осіб за різними ознаками, суспільні і політичні поняття і процеси

(Пораненим допомагає арттерія («Народна армія»); У судах уже перебуває 1300 люстрованих («Сільські вісті»)).

Завдання 2. Визначте стилістичні функції конверсії в поданих реченнях.

1. Стан здоров'я госпіталізованих оцінюється як тяжкий (*«Сільські вісті», 24.07.2003*). **2.** Десятки тисяч загиблих та калік стали жертвами так званого «рускава міра» на Донбасі та Луганській областях (*«Літературна Україна»*). **3.** Син полеглого фронтовика і вчительки початкової школи сам [Анатолій Погрібний] згодом починав педагогічну роботу в сусідньому селі, селі Павла Тичини (*«Слово Просвіти»*). **4.** Повертаючись до надрукованого (*«Нова Тернопільська газета»*). **5.** Тьху на тебе, не зуроч ненароком (*із допису у фейсбук*). **6.** Смажене лікарі не рекомендують уживати хворим із високим показником холестерину (*із допису у фейсбук*). **7.** Бувайте, до зустрічі в рідному місті (*із допису у фейсбук*).

Дієслова активно функціонують *в усіх стилях мови*, але мають *особливості вживання*, зокрема:

- в *офіційно-діловому* стилі продуктивними є інфінітив, дієприкметник та дієприслівник;

- у *науковому*, окрім зазначених вище, часто вживаються безособові дієслова;

- *художній* стиль послуговується різними дієслівними формами, але перевага віддається особовим формам та формам минулого часу дієслів.

Завдання 3. Визначте функційний стиль наведених текстів. Поясніть, які дієслівні форми в них переважають і чому.

І. З випаленими очима й залізом в ключиці
жити далі потрібна вагома причина.
І вона говорить йому, дивлячись в застигли очниці:
не хвилюйся – тепер я буду твоїми очима.
Я завжди зможу дати якусь пораду
Я оповідатиму, яка погода.
Я тебе надто люблю, щоби казати неправду.
Твоє небажання жити – просто погорда.
А він відчуває, що в тілі його забагато металу,
А він знає, як чорно буде йому до кінця його віку.
А він чує голоси тих, хто виходить з вокзалу.
А він знаходить сльозу, торкнувши мертво повіку.
І каже: тоді розкажи мені, чого я не бачу?
З чого зараз складається небо над нами?
Скажи, як ти переконуватимеш мою душу незрячу?
Скажи, як домовлятимешся з моїми снами?
Ти не бачиш, – говорить вона, – як нам бракує удачі,
як вперто протоптують стежку ранкові трамваї,
а ще не бачиш, як постаріли ті, кого ти бачив,
і як забувають про тих, кого вже немає.
Я зможу, – говорить вона, – бути легкою, як видих,
бути як звір, що нікому не вчинить кривди.
Єдине, чого не зможу –
зробити так, щоби ти забув про своїх загиблих,
щоби тобі не снились ті, хто ніколи не прийде.

...І навіть якщо ця зима буде тривати роками,
навіть якщо світ болітиме кожним вдихом –
будь його диханням і руками,
будь голосом його, будь його сміхом (С. Жадан «Тепер я буду твоїми
очима»).

П. Деканові
філологічного факультету
БУЗИЛО Марії Іванівні
студента групи ЛЖ-31
Петрова Іллі Григоровича
м.т. 094-053-34-25

Пояснювальна записка

На 28.08.2024 маю 3 академічні заборгованості з наступних дисциплін:
1) сучасна українська мова; 2) історія; 3) фізичне виховання. Наявність
академічних заборгованостей зумовлено пропусками занять без поважних
причин. Прошу Вас не відраховувати мене та надати можливість ліквідувати
вищенаведені заборгованості до 10. 09. 2024. При невиконанні взятих мною
зобов'язань з ліквідації академічних заборгованостей мені відомо, що я буду
відрахований з університету за академічну неуспішність згідно з п. 14
«Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів
вищих закладів освіти», затвердженого наказом Міністерства освіти України
№ 245 та за невиконання навчального плану згідно зі ст. 46 Закону України «Про
вищу освіту».

Дата

Підпис

III. Міфопоетичні інтенції образу краси зберігаються в численних фразеологізмах, зокрема компаративних, із компонентами *красивий, красний*. Значущими видаються матеріали збірника «Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток», де останні представлені різними виданнями – від давнини до сучасності. Вирази на зразок *красивий, наче земля весною; красивий, як весна; красна, як маків цвіт; красна, як сонце на небі; така красна, як сонце; красна, як чічка в городі; красний, як мак* і т. ін. недвозначно експлікують поняття *краса* не через червоний колір зокрема і колір загалом, а в його нерозривному зв'язку з цвітінням, життям природи й довколишнього світу або із життєдайним світлом.

У порівняльних зворотах пізнішого походження на кшталт *красна, як з каменя вибита; красний, як з воску вилитий; красний, як намальований*, де об'єктом порівняння є культурні артефакти як символи прекрасного, архаїчні смисли редукуються, а на передній план виходять власне естетичні оцінки. Як свідчить уся сукупність складників лексико-семантичної групи з коренем *-крас-*, в українському лінгвокультурному просторі краса є одним із центробіжних образів, що демонструє свою важливу роль при номінуванні широкого кола явищ дійсності і тим самим виявляє свій домінуючий характер у формуванні різних сегментів національної мовної картини світу (В. Калашник, М. Філон «Лексико-семантична група з коренем *-крас-* в українському лінгвокультурному просторі»).

Завдання 4. З поданими словами складіть речення, що ілюстрували б процес ад'єктивації та субстантивації дієприкметників. Чи є серед наведених них слова, що вживаються лише як прикметники?

Тушкований, поранений, блискучий, підписаний, вчений, друкований, суджений.

II. ІНФІНІТИВ. ОСОБОВІ ТА РОДОВІ ФОРМИ ДІЄСЛОВА.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Неозначена форма слова (або **інфінітив**) – це дієслівна форма, що називає дію або стан як процес без вказівки на спосіб, час, особу, число, рід і відповідає на питання *що робити? що зробити?* Наприклад: *працювати, помріяти, перемогти*. Інфінітив вважається **початковою незмінюваною формою** дієслова.

Інфінітиву властиві лише такі загальнодієслівні граматичні категорії, як категорія виду (доконаний і недоконаний): *розбивати – розбити*, перехідності та неперехідності: *нахилити – нахилитися*. Неозначена форма дієслова може вживатися у складі безособових дієслів, форми умовного способу (*Переконатися б у правдивості твоїх слів*) та для вираження наказового способу (*Мовчати!*) («Українська мова. Енциклопедія», с. 228).

Неозначена форма дієслова може утворюватися за допомогою суфікса **-ти** або рідше **-ть**: *балакати – балакати, любити – любити*. Після суфіксів **-ти (-ть)** може вживатися постфікс **-ся**: *сперечатися, сміятися*. Інфінітив може вживатися із часткою **б, би**: *Стати б щасливим*. Як зауважують укладачі енциклопедії «Українська мова», «із кінця XVIII ст. виникла тенденція паралельного вживання неозначеної форми дієслова на **-ти** і **-ть**, зокрема у творах І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Т. Шевченка, Панаса Мирного, що передусім залежало від уподобань автора» (с. 228).

На сьогодні маємо керуватися такими настановами щодо вживання суфіксів **-ти** і **-ть**:

1. Суфікс **-ти** вживається переважно тоді, коли основа дієслова закінчується літерою на позначення приголосного (*вез-ти, мог-ти*). В іншому випадку можуть вживатися обидва суфікси (**-ти** і **-ть**): *згадувати – згадувати*.

Стилістично різняться форми інфінітива на *-ти* (*читати, співати, розуміти*), які не мають функційних обмежень і є стилістично нейтральними, та *-ть* (*читать, співають, розуміть*), що трапляються в розмовно-побутовому мовленні, художній літературі, фольклорних текстах. Наприклад: *Мені шляху не питать: Прямо степом мандрувать, Гей-гей, долю доганять!* (народна пісня). *Наїлися шпакі снігу – співають перестали* (М. Вінграновський). Проте, крім формального оформлення за допомогою *-ти* чи *-ть* (граматичний засіб), маємо зважати й на семантику мовної одиниці (лексичний засіб). Порівняймо дієслова *іти* і *перти* зі значенням «пересуватися, рухатися», що мають однаковий формотвірний суфікс *-ти*. Чи можна говорити про стилістичну нейтральність обох слів? Що є показником експресивності слова *перти*?

2. У науковому і діловому стилях неозначена форма вживається тільки із суфіксом *-ти* (*інформувати, зарахувати, нагородити, аналізувати*).

3. У розмовному мовленні, народній творчості та художній літературі суфікс *-ти* уживається паралельно із *-ть*: *Іде гроза дзвінка і кучерява / садам замлілі руки цілувать* (Л. Костенко); *Вона лиш випадком зачула остатні слова плебейської проповіді й то, власне, коли вступала в малі офіцини, в котрих мешкав хлопець, але забути їх вона ніколи не зможе!* (О. Кобилянська).

Специфічно українськими вважаються неозначені форми дієслова, що мають пестливі суфікси *-тки, -туні, -тусі, -точки, -тоньки, -тунечки, -тусечки*: *спатусі, спатоньки, спатусі, спатуняти; їстки, їстоньки, їсточки*.

Зверніть увагу, що різна стилістична маркованість може бути в дієсловах із суфіксами *-ува-* (*-юва-*) та *-а-* (*-я-*): *доповнювати* та *доповняти, замінювати* та *заміняти*. Дієслова із суфіксами *-ува-* (*-юва-*) частіше вживаються в науковому та офіційно-діловому мовленні, із суфіксом *-а-* (*-я-*) в розмовному і художньому стилях (Г. Волкотруб «Стилістика ділової мови», с. 115–116).

Завдання 5. Знайдіть неозначені форми дієслова. З'ясуйте їхню стилістичну належність (стилістично нейтральні чи стилістично марковані). Поясніть, чим зумовлена стилістична маркованість.

1. Довго не свари, бо хвалить не буде коли (*народна творчість*).
2. Прокуратура може порушувати кримінальну справу, здійснювати та контролювати попереднє слідство, підтримувати обвинувачення в суді (*І. Літвінова «Досвід правового регулювання діяльності правоохоронних органів у Франції»*).
3. Судилося нам пройти за життя пекло, яке кинуло нас поза межі людського болю – у країну божевілья й смерті... Ні, я не можу, не смію мовчати (*О. Турянський «Поза межами болю»*).
5. Підрахувати точні збитки, завдані окупантами, поки що неможливо через постійні обстріли (*з інтерв'ю В. Задоренка*).
6. Ох і довелося нам попобігати за ними, пополазити по всіх усядах (*із розмови*).
7. Проте головники, хоч їх били дрюками и телеснею, не признавались, сказали, що можуть повісти правду тільки князеві (*С. Склярєнко «Святослав»*).
8. У Константинополі залишились і мусять соцарствувати з Іоанном два її сини – Василь і Костянтин (*С. Склярєнко «Святослав»*).

Завдання 6. Знайдіть стилістично марковані слова. Поясніть, у яких стилях вони можуть уживатися.

Попоблукати, жерти, бігти, ректи, теревенити, кушкати, лобіювати, любить, спаточки, варнякати, жити.

Від основи інфінітива або від основи теперішнього часу творяться інші дієслівні форми. Основу інфінітива визначають шляхом відкидання суфікса *-ти* (*-ть*): *мог-ти, чита-ти*. Основу теперішнього часу за формою 3 особи множини

теперішнього часу шляхом відкидання особового закінчення: *мож-уть, чита- [йу]ть*.

Стилістично різняться форми першої особи множини теперішнього часу. Наприклад, *доручаємо, ідемо, бачимо* є стилістично нейтральними одиницями на відміну від *доручаєм, ідем, бачим*, що трапляються в розмовному мовленні чи в творах художньої літератури. Подібна характеристика стосується й форм третьої особи однини теперішнього часу: *читає, співає, повертає* – стилістично нейтральні слова, *чита, співа, поверта* – розмовні. Для відтворення в художньому тексті просторічної лексики автори можуть уживати нелітературні відповідники, наприклад у формі 1 або 3 особи однини: *сидю, тремтю, говоре*.

Завдання 7. Визначте стилістичні особливості виділених дієслівних форм.

1. Розпитуєм Мину Омельковича про сина Гришуню, товариша наших дитячих літ (О. Гончар). **2. Бачим, знаєм, / Ми виникаєм і зникаєм. / Граєм і дбаєм, /** Про майбутнє наше **дбаєм** (Намір). **3. Я співаю** пісню морю, І воно мені **співа** (О. Олесь). **4. Їдем, ідем, ідем,** далі **їдемо,** / Пил в кишенях, мрії в жменях **веземо** (Антитіла). **5. Дихаєм** на повні груди, **прозираєм** далі (П. Тичина). **6. ...Бува,** така пласка глупота однозначна себе **ховає** за гучні слова (Л. Костенко). **7. Стук-стук** у хату – жінка не **відчиня** і з кимось **розмовля** та регочеться, і світло є в них... (Г. Квітка-Основ'яненко). **8. А** Артьом мені каже: давай **берем** пацанів і йдем о о он на той горб (Л. Дереш). **9. Ми використовуємо**

cookie-файли для роботи сайту та оптимізації послуг.

Завдання 8. З'ясуйте семантико-стилістичні особливості використаних у текстах дієслів.

I. 1. Кури, кури, люлечку, мій сизий голубочку! хоч буду запрядають, та буду тютюн купувати. **2.** І калачем го не звабить. **3.** Соловейко вдавився ячмінним колоском, а зузуля мандрикою (соловей перестав співати, як ячмінь починає колоситися). **4.** У попа був наймит та виїхав косити. «Мішок, що в тебе є?» – «Хліб та цибуля». – «Спати!». Піп и послав на підслухи, и як довідався, як наймит розмовля з мішком, шле наймичкою другий: «Мішок, що в тебе є?» – «Ковбаса, сало, паляниці, книші». – «Косити!». – «Торбо-торбо, що в тебе є?» – «Хліб та цибуля». – «Нумо спати!» – «А як сало?» – «Будемо робити» (М. Номис. *Українські прислів'я, приказки і таке інше*). **5.** Далі забрав цар царицю з синами, та й поїхав у своє царство, а печеного бугая й кабана пустив у степ, так вони йому надбали стільки хліба, що зо всього світу приїздили купці купувати той хліб (з казки).

II. Купувати квитки на потяги «Укрзалізниці» цього сезону – особливий квест. Навіть плануючи свою поїздку за місяць, урвати квиток на потрібний маршрут дуже складно. І попри це українців «потішили» новим сюрпризом. «Укрзалізня» планує підвищити вартість пасажирських квитків, повідомив керівник пасажирського напрямку «УЗ» Олександр Перцовський в інтерв'ю Forbes. З його слів, держкомпанія має намір розробити модель, яка передбачає кілька тарифних змін. *«Модель базуватиметься на поступовому помірному підвищенні базових тарифів щорічно з урахуванням інфляції, а також планується відпустити ціни на «СВ» та прив'язати вартість квитків до попиту».* І всі ці нововведення планують запровадити в той час як вхопити потрібний квиточок ну дуже непросто (ТСН, 20.08. 2024).

III. Дії України на території Курської області РФ показують, що українська держава є відповідальною країною. Про це у коментарі журналістам у рамках Конгресу місцевих та регіональних влад у Кропивницькому сказав міністр внутрішніх справ Ігор Клименко, передає кореспондент Укрінформу. «Ми не окупували ці території, не встановлювали ніякої влади. Там, де діє військова комендатура, і ті люди, які там позалишалися, ... отримують від військових гуманітарку і ліки. Це прописано в Женевських конвенціях. Це не бажання показатися добрими, це питання відповідальності держави. І ми показуємо, що Україна – це відповідальна держава, яка дотримується підписаних нею конвенцій», – пояснив він (*Укрінформ, 22.08. 2024*).

IV. Мої любі. Хоча сьогодні не п'ятниця, але тема важлива, я б навіть сказав «накипіло», тому вирішив написати Вам вже. Останнім часом почав помічати, що коли Ви дізнаєтеся, що наша команда знаходиться у Києві, то вирішуєте відкласти все на потім, бо «ой, далеко їхати, я з Хмельницького, Львова, Чернівців і тд. Вибачте». І я задаюсь питанням, невже питання часу в дорозі більш пріоритетне до кількості років здорової людини? Невже дорога на консультацію важливіша за те, щоб потрапити до спеціаліста, де Ви вирішите своє питання і будете здоровою людиною? ... (*із допису у фейсбук*).

V. Чому я це пишу? Розумієте, іноді наша лінь, яка каже нам «Навіщо кудись їхати? Йди до лікаря тут, яка різниця?..» приводить до того, що потім у післяопераційному періоді Ви просите консультацію та допомогу, бо знаходитеся в безпорадному стані, не знаєте, що далі робити, не почуваетесь краще.. або ж коли операція вам була виконана не таким чином, як потрібно за стандартами. А підкріплюю це нещодавними консультаціями пацієнтів, які не за своєю волею, проте опинилися закордоном. Вони звернулися до нас по допомогу, одній

«назначили» оперативне втручання, де воно взагалі непотрібне. А інший вже його провели, та ще провели скажем так «неякісно»... (із допису в інстаграм).

VI. У березні Дуров вперше за сім років дав інтерв'ю, в якому з гордістю говорив про успіхи своєї платформи, оцінюючи її в 30 млрд дол, і анонсував плани щодо виходу Telegram на IPO. Однак тепер над месенджером згущаються хмари (Українська правда, 25.08. 2024).

VII. Сьогодні була прооперована молода красива жінка, яка півтори (1,5) роки тому була обстежена в одному медичних закладів за місцем проживання. Їй було проведено УЗД, по результатам якого був виявлений вузол в щитоподібній залозі. Коли пацієнтка звернулась до нас, з першого обстеження УЗД було видно та зрозуміло, що вузол підозрілий. Проте лікарі відправляли «спостерігатися». На сьогоднішній день, пацієнтку прооперовано з приводу папілярного раку. То ж питання «чому спостерігали так довго?» залишається відкритим.... Бо такий дорогоцінний час втрачено (із допису в інстаграм).

VIII. Що це в небі летить, це пташка? Літак? Супермен? Це Паляниця))) Відпаляничено. Палаюча бавовна (із телеграм-чату).

Помилкою є вживання слова *являтися* замість дієслова-зв'язки *є*. Наприклад: *Близькими родичами чи свояками являються* (правильно – *є*) *батьки, подружжя, брати, сестри, діти, а також батьки, брати, сестри та діти подружжя*. Проте зловживати зв'язкою *є* також не варто; як правило, у реченні її опускають (*Анастасія та Ірина є студентками першого курсу – Анастасія та Ірина – студентки першого курсу*).

Серед мовностилістичних типовими є помилки, пов'язані з неправильним визначенням дієвідміни. Розрізняють **I** (першу) і **II** (другу) дієвідміни, які можна визначити двома способами:

- за закінченнями **3-ї особи множини теперішнього часу недоконаного виду чи майбутнього часу доконаного виду:**

I дієвідміна – закінчення *-уть (-ють)*, у закінченнях **1-ї особи множини та 2-ї особи однини і множини - е, є: пиш-уть** (*пишемо, пишеш, пишете*), **чита-ють** (*читаємо, читаєш, читаєте*), **занес-уть** (*занесемо, занесеш, занесете*), **намалю-ють** (*намалюємо, намалюєш, намалюєте*);

II дієвідміна – закінчення *-ать (-ять)*, у закінченнях **1-ї особи множини та 2-ї особи однини і множини - и, ї: стеж-ать** (*стежимо, стежиш, стежите*), **нос-ять** (*носимо, носиш, носите*), **побач-ать** (*побачимо, побачиш, побачите*), **запрос-ять** (*запросимо, запросиш, запросите*);

- **за основою інфінітива:**

До **I** дієвідміни належать інфінітиви

а) з односкладовою основою на **-и-, -у-: ми-ти, пи-ти, ви-ти, чу-ти;**

Зверніть увагу! В особових формах дієслів *бити, зивати, лити, пити* голосний **-и-** не зберігається: *лити – лють, пити – п'ють*.

б) з основою на приголосний: **мог-ти, нес-ти;**

в) з основою на **-оро-, -оло- : молоти, боротися;**

г) із суфіксами *-и-, -і(-ї-), -а-, -ва-, -ну-*, що не випадають при змінюванні: *раді-ти* (*радію*), *зацвіта-ти* (*зацвітаю*), *зігріва-ти* (*зігріваю*); *крикну-ти* (*крикнуть*) + **знати, брати, прати, драти** і подібні;

г) з основою на **-ота: белькотати, муркотати;**

д) із суфіксами **-ува-, -юва-**, які втрачають **-ва-: годувати** (*годують*), *гостювати* (*гостюють*);

є) дієслова-винятки: **хотіти, іржати, ревіти, соніти, гудіти, давати.**

До **II** дієвідміни належать дієслова

а) з суфіксами **-и-**, **-і-**, **-ї-** – (крім односкладових), які випадають в особових формах: *сидіти (сиджу, сидиш)*, *любити (люблю)*, *гриміти (гримить)*;

б) з суфіксом **-а-** після **й** та **шиплячих**, який в особових формах випадає: *кричати (кричиш)*, *стояти (стоїш)*;

в) дієслова на **-оті**: *цокотіти – цокотять*, *булькотіти – булькотять*, *муркотіти – муркотять*, *тріскотіти – тріскотять*;

г) дієслова-винятки: *спати, бігти, боятися, стояти*.

Зверніть увагу! *Муркотіти – муркотиш – муркотять і муркотати – муркочеш – муркочуть.*

Зразок дієвідмінювання

Перша дієвідміна

Особа	Однина	Множина
1	ллю, везу, купую	ллємо, веземо, купуємо
2	ллеш, везеш, купуєш	ллете, везете, купуєте
3	лле, везе, купує	ллють, везуть, купують

Друга дієвідміна

Особа	Однина	Множина
1	лечу, сиджу, бачу	летимо, сидимо бачимо
2	летиш, сидиш, бачиш	летите, сидите, бачите
3	летить, сидить, бачить	летять, сидять, бачать

Атематичні, або «неправильні» дієслова. В українській мові є 4 основних «атематичні» дієслова з неправильними закінченнями: *бути, дати, їсти* та -

вісти, а також їхні префіксальні похідні (*здати, віддати, продати, розповісти, відповісти, заповісти* тощо). Вони мають окремий тип словозміни:

Особа	Однина	Множина
1	дам, їм, відповім	дамо, їмо, відповімо
2	даси, їси, відповіси	дасте, їсте, відповісте
3	дасть, їсть, відповість	дадуть, їдять, відповідять (краще: дадуть відповідь)

Завдання 9. Утворіть від поданих інфінітивів особові форми за зразком:
червоніти – червоніємо, червонієш, червонієте, червоніють.

Будувати, проспати, тригерити, найматися, пожовтіти, відпроситися, активізувати, побігти, надклеїти, окреслюватися, гудіти, засвистіти, аб'юзити.

Завдання 10. Виправте помилки, пов'язані з неправильним визначенням дієвідміни. Усуньте інші недоліки.

1. На цій темі ми добре шаремо. 2. Чому ви нічого не напишите за його діяльність? 3. Це ж прекрасно! Ви постійно мандруєте, надихаєтесь новими краєвидами, знайомитесь з людьми! 4. На жаль, це саме той випадок, коли ревімо без упину. 5. Доброго дня, як ваші справи, поправляється? 6. Хочеш с'їти щодня? 7. Якщо ваш BMW не виглядає ось так, то можете писати що то BMW. 8. Просто ви, очевидно, живите в іншому кінця міста. 9. Люди борються з упередженнями багатьох різних спільнот.

III. ДІЄПРИКМЕТНИК. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Традиційно дієприкметником називається дієслівна недієвідмінювана неособова форма, що означає дію як ознаку предмета (ознаку предмета за дією), виражену морфологічними категоріями дієслова (виду, стану, часу) і прикметника (роду, числа, відмінка) («Українська мова. Енциклопедія», с. 153–154). За своїм значенням дієприкметники поділяються на *активні* і *пасивні*.

Активні дієприкметники недоконаного виду теперішнього часу творяться від основи теперішнього часу перехідних і неперехідних дієслів за допомогою суфіксів *-уч-* (*-юч-*), *-ач-* (*-яч-*). У сучасній українській мові такі дієприкметники хоча й трапляються в мовленні, проте обмежені вживанням. Виражене ними значення передають іншими мовними засобами, зокрема:

- нормативними дієприкметниками (*«Спляча красуня»* – європейська казка – *«Приспана красуня»* / *«Зачарована красуня»* – європейська казка);

- прикметниками, дієприкметниками (*Бажуючі люди, знайдіться, поспілкуємося!* – *Охочі люди, знайдіться, поспілкуємося!*; *Малюк має сумуючий незадоволений вираз обличчя* – *Малюк має сумний незадоволений вираз обличчя*; *У чому полягає мандруючий сюжет казки?* – *У чому полягає мандрівний сюжет казки?*; *Наголос може виконувати смислорозрізняючу роль* – *Наголос може виконувати смислорозрізнявальну роль*; *Це був хвилюючий момент* – *Це був зворушливий момент*; *Буркочучий і вайлуватий дід* – *Буркотливий і вайлуватий дід*);

- іменниками (*Про це мандруючий студент розповів у сюжеті* – *Про це студент-мандрівник розповів у сюжеті*; *Керуючий відділом надав необхідні документи* – *Керівник відділу надав необхідні документи*); *Штат пакуючих працівників треба розширити* – *Штат пакувальників треба розширити*;

Розжарююча лампа за вигідною ціною – Лампа розжарювання за вигідною ціною);

- підрядним означальним реченням (*Споживаюча недостатньо води людина – Людина, яка споживає недостатньо води);*

- дієприслівником (*Читаючий студент побачив помилку – Читаючи, студент побачив помилку).*

Продуктивними у сучасній українській мові є активні дієприкметники минулого часу з суфіксом *-л-ий*, утворені від основи інфінітива: *посивілий, полинялий, загорілий, осиротілий, обважнілий, позеленілий, зів'ялий*. Утворюються вони від основ інфінітива неперехідних дієслів доконаного виду з префіксом: *загоріти – загорі-л-ий, запізнити – запізні-л-ий*. Зверніть увагу, що безпрефіксні дієприкметники на *-л-ий* втратили категорію часу і перейшли до розряду прикметників: *спілий, стиглий, зрілий, прілий, умілий, талий, тривалий*. При творенні активних дієприкметників минулого часу на *-л-ий* з інфінітивної основи випадає суфікс *-ну-* і кінцевий приголосний: *змерзнути – змерз(ну)лий, збліднути – зблід(ну)лий, осісти – осі(с)лий*.

Завдання 11. Знайдіть та виправте помилки в уживанні активних дієприкметників. Усуньте інші граматичні та стилістичні недоліки.

I. За інформацією джерела, наразі мова йдеться про п'ятимісячну заборгованість. Клуб який раніше виступав в Українській Премє'р-лізі, ще тільки збирається ліквідувати «хвости» по зарплаті колишнім футболістам та обслуговуючому персоналу. Якщо найближчими днями не почнуться виплати, то екстрівці команди збираються звертатися за підтримкою до керівних структур українського футболу (*Українська правда, 24.08. 2024*).

II. Таким чином, утворюється дихотомія у балансі захисту релігійних прав народів тих держав, де існує певна переважна пануюча релігія, та свободи віросповідання інших осіб, які її не підтримують, але масово проживають в цій державі. Державні регулятори правовідносин опиняються у правовій та суспільно-політичній пастці (*зі статті*).

III. «Українська православна церква і надалі буде жити як істинна церква, визнана переважною більшістю практикуючих українських віруючих та помісних церков світу. Це об'єктивна річ. Будь-які спроби заборонити об'єктивну річ приведуть лише до дискредитації, в тому числі й міжнародної, тих, хто це захоче якось реалізувати», — вважає митрополит (*Українська правда, 20.08.2024*).

IV. «Ідея про те, що павук може маніпулювати сигналами виду жертви, дуже інтригуюча. Вони чітко показують, що світлячок, який потрапив у павутину, приваблює більше світлячків», – сказав біолог-павук з Університету Веракрус у Мексиці Дінеш Рао (*Українська правда, 20.08.2024*).

V. Після розлучення ми з дружиною не можемо дійти згоди щодо спільного майна, зокрема зазначеної земельної ділянки чи квартири. Оскільки, майно було придбане мною та Відповідачем в період шлюбу, воно належить нам, як подружжю на праві спільної сумісної власності, тому я маю намір поділити вищезазначене майно в заяві, шляхом визначення за мною $\frac{1}{2}$ частки квартири або $\frac{1}{2}$ частки земельної ділянки, в порядку поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (*із позовної заяви*).

VI. Як виділитися серед інших? Що я можу дати за що мені заплатять вищу ціну? Наприклад, опублікую рілс, як після процедури жінка стає впевненішою в

собі і як збирає погляди чоловіків довкола з палаючими очима... Які свої бажання здійснять? Отримають здорову, сяючу шкіру без морщинок і будуть впевнено себе почувати, отримуючи компліменти від оточуючих... Задайте собі щонайменше 10 корисних питань про свою косметологічну практику, детально опишіть собі та зберіть з цього продаючий текст (*із допису в інстаграм*).

VII. Робимо сяючий мейкап з нашими продуктами (стійкою тональною основою, палеткою тіней, тушшю та ультра-пігментуючою стійкою помадою). Розкрий свою індивідуальність із сяючим образом та отримуй подарунки на сайті (*із допису в інстаграм*).

VIII. Спливаюче вікно – це елемент інтерфейсу, що відображається поверх веб-сторінки в браузері. Воно раптово «вигулькує» без запиту користувача або з'являється після кліку. Зазвичай це допомагає залучати підписників, повідомляти новини, показувати рекламу або надавати технічну підтримку. Як і спливаюче вікно, плаваюча панель прилипає до певної частини екрана та супроводжує відвідувачів під час прокручування. Але на відміну від нього, плаваюча панель займає ще менше місця на сторінці, а отже, менше заважає переглядати контент сайту (*з реклами продукту та інструкції*).

IX. Цей багатофункціональний миючий та дезінфікуючий засіб – продукт нового покоління. На відміну від багатьох інших засобів, які працюють тільки по вже вимитим поверхням, дозволяє одночасно мити та дезінфікувати різноманітні тверді поверхні; завдяки цьому може замінити використання декількох різних засобів, що заощадить Вам час та гроші (*з опису продукту*).

X. Слово «розуміння» в любові виходить за рамки простої інтелектуальної спроможності. Ця риса, охоплюючи раціональні аспекти, простягається значно

далі. Людям, звичайно, для розуміння необхідно використовувати голову, але перш за все потрібно розуміти серцем. Розуміюча людина завжди володіє достатньою чутливістю, яка дозволяє сприймати фізичні та емоційні потреби оточуючих, а також поважати їх і робити їм приємні речі... Вираз «скороминуща любов» суперечливий сам по собі. Любов ніколи не буває короткою. Вона завжди залишає слід (*Ukr.Media, 11.07.2019*).

XI. Лінійний титул вважався єдиною формою чемпіонського звання до 1921. Лінійного чемпіона неформально називають *the man who beat the man*, оскільки єдиним способом здобуття звання вважається лише перемога над діючим чемпіоном або (якщо титул вакантний через завершення кар'єри чемпіона, дискваліфікацію тощо) перемога в бою між претендентом № 1 та претендентом № 2 (інколи претендентом № 3) (*з Wikinedii*).

XII. Справжній люблячий батько – це той, хто вчить своїх дітей важливості чеснот, терпіння, чесності та вірності. Той, кого ніколи не зловлять на брехні або маніпулюванні сім'єю або кимось ще. Той, хто вчить своїх дітей будувати відносини, засновані на довірі й повазі (*Ukr.Media, 28.01.2020*).

XIII. Знеболючий пластир з лідокаїном призначений для фіксації ураженої ділянки м'язу або суглобу. Ментол та лідокаїн, компоненти пластиру, вивільняються з гідрогелевої основи та проникають через шкіру і надають тимчасову болезаспокоюючу дію при запаленнях суглобів, м'язів, зв'язок, сухожиль, викликаних травмою, при розтягненнях, вивихах, синцях, невралгіях (запаленнях нервових закінчень), міалгіях (запаленнях м'язів). Органічна речовина ментол має охолоджуючу, антисептичну та анестезуючу дії. Знеболювальній дії ментолу передують відчуття холоду, легке печіння і

поколювання. Профіль дії ментолу зумовлений рефлекторною реакцією шкіри у відповідь на подразнення її рецепторів (з *опису продукту*).

XIV. Ярославу Магучіх почали називати сплячою красунею або сплячою королевою, яка виграла золото. Між стрибками українська спортсменка відпочивала, загорнувшись у спальний мішок, на що звернули увагу журналісти та користувачі соцмереж. На перший погляд, людям здалося, що легкоатлетка заснула. У той час лунав шум арени та крики конкурентів, а також поруч проходили змагання у метанні молота, однак їй це нібито не заважало (*Факти*, 5.08.2024).

XV. Рожевий мініпринтер для самоклеючих етикеток? Знайдено! Це, до речі, шалено корисний девайс не тільки для роботи, але й якщо раптово захотілося, щоб кожна баночка в кухні мала класну кастомну наліпку (з *реклами продукту*).

XVI. Фарба акрилова світло накопичуюча (люмінесцентна). Це різновид фарби, яка поглинає світло і світиться в темряві. Через деякий час, коли ефект світіння зникне і його необхідно перезарядити, знову виставивши його на світло. Щоб зробити роботу водонепроникною, можна використовувати лак на водній основі. Наноситься пензлем. Легко миється з милом... (з *опису товару*).

XVII. Світловідбиваюча двокомпонентна фарба. Складається з самої фарби та світловідбиваючої пудри (має мікро-призми), яка наноситься на липкий шар. Розмір частинок світлоповертального компонента – 240–280 мікрон. Світловідбиваюча фарба не світиться сама – щоб ефект проявився, на неї повинні потрапити промені світла. Основні області використання – маркування доріг, лавок, металевих конструкцій, стовпів, дорожніх знаків, робочого одягу і т. д. (з *опису товару*).

XVIII. Банк відкрив перші підземні відділення в Харкові та Дніпрі. Вони працюватимуть на базі вже існуючих та обслуговуватимуть клієнтів у разі оголошення повітряної тривоги у регіоні. Обслуговування клієнтів доступне через окремий вхід, який веде до підземного приміщення (*із допису в інстаграм*).

XIX. Примусьте себе знаходити щасливі моменти у житті – приємні, прекрасні та надихаючі. Ваш мозок перейде на режим подяки і почне помічати все хороше, що відбувається навколо. Що ви шукаєте, те й знаходите (*із допису в інстаграм*).

XX. Ковзаючий рукав – спеціальне пристосування, яке служить для переміщення пацієнтів по поверхні ліжка. Корисний при переміщенні від низу до верху і зверху вниз, в сторони, а також при посадці людини на ліжку. Використовується для полегшення праці допомагаючому хворому (*з опису товару*).

Продуктивний різновид в сучасній українській мові становлять *пасивні* дієприкметники минулого часу, що утворюються від інфінітивних основ перехідних дієслів за допомогою суфіксів *-н-*, *-ен-* і рідше *-т-*. Дієприкметники минулого часу з суфіксом *-н-* (*-ен-*) утворюються від основ інфінітива на *-и-*: *білити* – *білений*; *-і-*: *веліти* – *велений*; на приголосний: *везти* – *везений*; *-а-*: *бажати* – *бажаний*; *-ува-*: *записувати* – *записуваний*. Дієприкметники минулого часу з суфіксом *-т-* утворюються, як правило, від одно- і двоскладових дієслівних інфінітивних основ на *-і-*: *гріти* – *грітий*; *-и-*: *бити* – *битий*; *-а-*: *жати* – *жатий*; *-у-*: *скути* – *скутий*; *-о-*: *пороти* – *поротий*; *-ер-*: *дерти* – *дертий*.

Завдання 12. Від поданих слів утворіть пасивні дієприкметники.

Бачити, напоїти, гризти, перенести, рубати, підкреслювати, зігріти, обігріти, брити, мити, шити, розкути, колоти, молоти, подерти, терти.

Перед суфіксом *-ен-* в основі дієприкметника відбуваються такі чергування приголосних: г–ж: *зберегти – збережений*; к–ч: *приректи – приречений*; з–ж: *знизити – знижений*; с–ш: *оголосити – оголошений*; т–ч: *скоротити – скорочений*; д–дж: *погодити – погоджений*; зд–ждж: *об'їздити – об'їжджений*; ст–штч: *вимостити – вимощений*; губний–губний+л: *зробити – зроблений* (*Українська мова. Енциклопедія, с. 154*).

Завдання 13. Від поданих слів утворіть пасивні дієприкметники із суфіксом *-ен-*.

Постригти, спекти, вразити, запросити, оплатити, дослідити, виїздити, очистити, купити, зловити, розграфити, повідомити.

Варіантні пасивні форми дієприкметників минулого часу з суфіксами *-ен-* і *-т-* утворюються в тих випадках, коли основи інфінітива закінчуються суфіксами *-ну-*, *-о-*: *обернути – обернений, обернутий, молоти – мелений, молотий*.

Завдання 14. Від поданих дієслів утворіть варіантні пасивні форми дієприкметників минулого часу із суфіксами *-ен-* і *-т-*.

Одягнути, пороти, розчахнути, зсунути, колоти, відвернути, зігнути, замкнути, полоти, посунути, випнути.

IV. ДІЄПРИСЛІВНИК. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Дієприслівник – незмінна дієслівна форма, яка вказує на додаткову дію і пояснює в реченні основне дієслово (присудок): *Бані церков, здіймаючись над кийськими горами, сяють золотом у блакитному небі*. Більшість граматистів традиційно розглядає дієприслівники як форму дієслова, яка має морфологічні ознаки дієслова і ознаки прислівника («Українська мова. Енциклопедія», с. 155). Прилягаючи до дієслова-присудка, який виражає основну дію, дієприслівник означає додаткову дію до основної. Тому деякі мовознавці інколи називають дієприслівник *другорядним присудком* (В. Русанівський).

Дієприслівник завжди співвідноситься (пов'язується) з тим самим іменником, що й основне дієслово, але, виражаючи додаткову дію (або додаткову динамічну ознаку предмета), виступає в реченні обставиною часу (*Хлопець, увійшовши, привітався*), причини (*Захворівши, дівчина пропустила заняття*), мети (*Силкуючись не обмовитись, жінка закушує губу*) або способу дії (*Підстрибуючи на вибоїнах, машина мчить далі*).

Дієприслівники **теперішнього часу** можуть виражати дії, які відбуваються одночасно з основною дією в минулому часі (*Раз у раз Черниш зупинявся перепочити, тримаючись за скелю руками і ногами. Хлопець дзвонив, сильно натискаючи на кнопку*). Дієприслівник теперішнього часу може також виражати додаткову дію, що відбувається одночасно з дією основного дієслова в майбутньому часі (*Малюватиме, наносячи фарбу по-особливому. Конспектуючи літературу, виділятимемо основні положення*). Дієприслівники теперішнього часу можуть виражати другорядну дію, яка відбулася перед основною дією в минулому часі (значення попередності другорядної дії): *Машина, петляючи гарячими задимленими вулицями, вилетіла на помережене надвечірніми тінями*

шоє. Значення наступності другорядної дії, вираженої дієприслівником теперішнього часу, зумовлено семантикою дієслова-присудка у формі доконаного виду: *Випускаючи метал, він зовсім забув про яму, залишену йому нічною зміною*.

Дієприслівники **минулого часу** виражають додаткову дію, що передує основній в минулому часі (*Козирнувши прикордонникам, вони зійшли на переправу, вичовгану вже за кілька днів тисячами ніг. Жайворонки співали над ріллею, високо піднявшись угору*). Дієприслівник минулого часу доконаного виду може виражати значення попередності додаткової дії в майбутньому часі (*Запрягши сонце до теліги, назустріч виїду весні*); значення одночасності з основною дією в минулому часі (*Весна пройшла степом, визеленивши луки раніше, ніж минулого року*); позначати наступну дію, що відбудеться після основної в минулому часі (*Швидко вийшов, зачинивши за собою двері*). В усіх цих прикладах часова форма дієприслівника збігається із часовим значенням. Дієприслівники доконаного виду, пояснюючи часові форми основного дієслова, виражають найчастіше значення попередності додаткової дії («Українська мова. Енциклопедія», с.154).

Базою для **творення дієприслівників** виступають основи **теперішнього часу** та інфінітива. Дієприслівники теперішнього часу утворюються від основи теперішнього часу: із суфіксами *-учи (-ючи)* – від дієслів I дієвідміни та *-ачи (-ячи)* – від дієслів II дієвідміни: *читаючи, пишучи, лежачи, стоячи*. (Лише дієприслівник *біжучи* усталився як норма: утворений від дієслова II дієвідміни за допомогою суфікса *-учи*). Дієприслівники теперішнього часу мають тільки форму недоконаного виду. Дієприслівники **минулого часу** утворюються від основи інфінітива додаванням суфікса *-вши* (основа закінчується на голосний) – *малювавши* і *-ши* (основа закінчується на приголосний) – *прибігши*. Дієприслівники минулого часу можуть мати форму доконаного виду (*принісши*) і рідко форму недоконаного виду (*терпівши*). Останнім часом в українському

мовознавстві вважають, що дієприслівники минулого часу утворюються лише від дієслів доконаного виду (*І. Вихованець «Частини мови в семантико-граматичному аспекті»*).

Не утворюються дієприслівники тільки від безособових дієслів, бо вони не мають суб'єктної семантики і не можуть зреалізувати ідею додаткової дії, яку виконує один і той самий суб'єкт, що й основну дію: *смеркає, вечоріє, розвидняється*. На відміну від дієприкметників, дієприслівники утворюються від зворотних дієслів: *сміятися – сміючись, наповнювати – наповнюючись*. Під час творення дієприслівників відбуваються такі самі звукові зміни, що й під час творення особових і родових дієслівних форм: чергування голосних *о, е з і* (*принести – принісиши, допомогти – допомігши*), чергування приголосних (*колихати – колишучи, писати – пишучи*).

Завдання 15. Від поданих слів утворіть дієприслівники.

Зрушити, малювати, страждати, розвеселитися, бемкнути, рофлити, стрімити, фоловити, знецінювати, запросити, колоти, розвалити, дякувати.

У реченнях із дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом можуть траплятися помилки. Наприклад: *Побачивши рум'яні овочі та соковите м'ясце на мангалі, одразу з'являється апетит*. Порухення полягає в тому, що «суб'єкт дії» (*апетит*) не виконує додаткової дії дієприслівникового звороту (*Побачивши рум'яні овочі та соковите м'ясце на мангалі*). Щоб уникнути такої ситуації, можна перетворити це речення на складнопідрядне: *Коли бачиши рум'яні овочі та соковите м'ясце на мангалі, одразу з'являється апетит*. Помилковим також є речення *«Склавши всі екзамени й заліки, вона відразу була задіяна в різних*

студентських заходах», оскільки дієприслівниковий зворот не можна приєднувати до пасивної конструкції.

Завдання 16. Знайдіть та виправте помилки в уживанні дієприслівників. Усуньте інші лексичні, граматичні та стилістичні недоліки.

I. Літєві системи енергозберігання є компактним рішенням від блек-аутів, застосовувавшись для сонячних панелей та навіть для економії під час використання електроенергією. Набираючи любу ємність та потужність, ці батареї використовуються для виробництв, будинків, квартир, офісів, резерву для сонячних панелей та всіх інших видів діяльності та експлуатації (*з реклами*).

II. Шановні мешканці будинку! Повідомляємо, що 20 липня відбудуться збори мешканців будинку, початок об 11:00 годині, біля будинку. Головне питання порядку денного: затвердження статуту ОСББ в новій редакції (основні зміни стосуються прав ОСББ по роботі з боржниками). Прохання забезпечити голосування, підписав лист письмового опитування або надав доручення будь-кому з мешканців (*з оголошення*).

III. Для таких котлет знадобиться фарш (400 г), цибуля (1 шт.), яйце (1 шт.), сіль, чорний перець, паніровочні сухарі. Котлети формуються мокрими руками й смажаться на середньому вогні, постійно перевертаючи їх (*із допису в інстаграм*).

IV. При виході в кабінку з дитиною увійдіть першим, при виході з кабіни пропустіть дитину вперед. При перевезенні в колясці (санках, велосипеді і т.п.) візьміть її на руки, потім ввезіть коляску (санки, велосипед і т.п.). При виході з

ліфта спочатку вивезіть коляску (санки, велосипед і т.п.), а потім виходьте з дитиною на руках. Тварини перевозяться в наморднику, тримаючи за нашійник або на руках і за згодою інших пасажирів (*з правил користування ліфтом*).

V. Любі майстри! Чи робите ви корекцію нарощених віїв? Бо ми чули що це зараз не модно... Стало цікаво, тому що... до нас на перенарощування прийшла дівчина з 50% віїв на очах. А дали в майстра виникла ідея застосувати зняті пучки, наростивши назад їх усі (до цього очистивши і обезжиривши їх на віях). Тепер очікуємо, як будуть носитися (*із допису у фейсбук*).

VI. Дивлячись на це фото, який саме автомобіль приходить на думку? Судячи по виду болтів то по-любому якась іномарка (*із допису у фейсбук*).

VII. Надбавки давали не кожного року і не всім. Зараз так само, дивлячись від посади й відношення до працівника (*із телеграм-чату*).

V. БЕЗОСОБОВІ ДІЄСЛОВА ТА ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ НА -НО, -ТО.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Безособові дієслова – «це дієслова, які, означаючи стани, не формують особових протиставлень, а вживаються тільки в 3-й особі однини. Вони вживаються здебільшого в 3-й особі однини теперішнього чи майбутнього часу (*світає, смеркає, дощить, щастить, розвидниться*) або у формі середнього роду однини минулого часу (*замело, висушило, вигоріло*)» («Українська мова. Енциклопедія», с. 45). Оскільки ці дієслова формально і семантично збігаються з 3-ю особою однини, дослідники запропонувати називати їх *одноособові, або моноособові дієслова*. Проте цей термін не набув загального поширення.

Як зауважують науковці, безособові дієслова за походженням можна поділити на кілька груп: 1) ті, що вживаються лише як безособові (*морозить, сутеніє*); 2) що утворюються від особових за допомогою афікса *-ся* (*живе – живеться, сіє – сіється*), 3) особові дієслова, ужиті в безособовому значенні (пор.: *Мати пече хліб і Пече всередині*) (В. Горпинич, І. Вихованець, А. Загнітко).

Безособові дієслова належать до семантичних груп, які означають: 1) стан природи, стихійні явища (*світає, смеркає, сутеніє, вечоріє, розвидняється, мрячить, дощить, сніжить, весніє, гримить, занесло, блискає*); 2) фізичний або психічний стан людини (*морозить, трусить, трясе, лихоманить, температуриють, нудить, працюється, сидиться, лежиться, пишеться, п'ється*); 3) успіх (*ведеться, везе, таланить, фортунить, щастить*); 4) оцінку міри або необхідності якогонебудь стану (*бракує, бракне, вистачає, стає*); 5) бажання (*хочеться, кортить, бажається*).

Безособові дієслова не змінюються за особами, числами й родами, не мають форм наказового способу, від них не можуть утворюватися дієприкметники та

дієприслівники. При безособових дієсловах не може бути підмета («Українська мова. Енциклопедія», с.45).

Безособові дієслова минулого часу та умовного способу вживаються лише з одним значенням граматичного роду – зі значенням середнього роду, що виражає дію, не пов'язану з конкретним діячем: *Вечоріло; Вечоріло б; Смеркало; Смеркало б; Розвиднялося; Розвиднялося б; Дощило; Надворі мело.*

У художніх текстах кілька дієслів на позначення природних процесів можуть поєднуватися з іменниками в називному відмінку, що виражають семантику, спільну з дієслівною. У цьому контексті вони вживаються як дієслова з неповною особовою парадигмою, що виступають лише в третій особі однини, пор.: *світ (ранок, день, зоря) світає; грім гримить; блискавка блискає; смерк смеркає; весна весніє* тощо: «Ой без милого соловейка і *світ не світає*» (Грінченко В. *Словарь української мови*); «Це там, думаю, на Україні саме *весна весніє* та садки вишневі розцвітають» (О. Гончар).

Як слушно зауважують науковці, безособові дієслова є важливим елементом вислову фактів та почуттів, надають мовленню експресивного забарвлення. функціонують у художньому, офіційно-діловому, розмовному, науковому стилях і можуть вживатись у прямому та переносному значеннях: «*Чорна ніч чорніла, не світало вранці, Ввечері далекий захід не палав...*», «*На небі хмари. Все більш смеркає, І ніч безмежна, як світ, іде. Все скуте жахом, а Марко грає, А Марко грає, що сонця жде...*» (О. Олесь) (Г. Равлінко, М. Шкабаріна «Безособові дієслова у творчій спадщині О. Олеся: Лінгвостилістичний аспект»).

Дієслівні безособові форми на -но, -то широко вживані в ЗМІ. По-перше, вони дають можливість сконцентрувати увагу читача на події, що відбувалася чи відбудеться: *Учора було частково зупинено залізничне сполучення на сході та південному сході Англії (Україна молода, 2019)*. По-друге, сприяють зменшенню ролі конкретної особи в тій чи іншій події, яка описується в тексті. По-третє, такі дієслівні форми умовно дистанціюють предмет дії від особи, що її виконувала,

тобто основний акцент робиться саме на дії (сказано, викрито): *Повністю заблоковано господарську діяльність органів місцевого самоврядування та бюджетну сферу (Україна молода, 2019)*. Застосування таких дієслів, на думку І. Серебрянської та Ю. Латковської, дозволяє журналістам уникнути певних подробиць у тому випадку, коли вони не є бажаними чи важливими; або ж просто пов'язане з незнанням тих чи інших аспектів теми, а іноді – із вимушеним скороченням обсягу матеріалу (І. Серебрянська, Ю. Латковська «Функціонування безособових дієслівних форм у журналістському тексті»).

Завдання 17. Із поданого тексту випишіть безособові дієслова, визначте, до яких груп за значенням вони належать. З'ясуйте їхню стилістичну роль.

Цю історію хочеться казати найдорожчими словами, що даються людині в рідкі, неповторні години. Хочеться кожне слово помити в українській криниці, де дівчина воду брала, і поставити слова чистими рядами, щоб незабутнє вигравало в них, як сонце на Великдень, і радувало людські серця у великі й важкі часи. Не дрімалося у партизанському загоні – думалося про наступний день. Роздощилося, щоденно квасить і квасить, а ти мусиш іти. Хлопцям з голоду корчило шлунки, в очах літали зелені й жовті метелики. Надворі морозило, дув західний колочий вітер. Під цим високим зоряним небом думається про все одразу (О. Довженко «Незабутнє»).

Завдання 18. Складіть із кожним поданим дієсловом два речення так, щоб в першому випадку воно було особовим, у другому – безособовим. Подумайте, як змінюється стилістична функція.

Гудіти, червоніти, прибити, трясти, гриміти, хотіти, тягти.

VI. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навчальний посібник. Львів: Світ, 2003. 431 с.
2. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. Київ: Либідь, 1993. 334 с.
3. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.
4. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ: Пульсари, 2004. 398 с.
5. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.
6. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика української мови: навчальний посібник. Тернопіль: Видавництво «Підручники і посібники», 2011. 256 с.
7. Волкотруб Г. Й. Стилiстика ділової мови: Навчальний посiбник. Київ: МАУП, 2002. 208 с.
8. Волощак М. Правильно – неправильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2003. 160 с.
9. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ: Наукова думка, 2004. 448 с.
10. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2019. 208 с.
11. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 335 с.

- 12.Губарева Г. А., Гурова О. М. Практикум зі стилістики української мови (для студентів закладів вищої освіти). Суми: Триторія, 2022. 86 с.
- 13.Дудик П. С. Стилiстика української мови: навчальний посiбник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
- 14.Збiрник «Культура слова». URL: <https://ks.iul-nasu.org.ua/> (дата звернення: 17.08.2024).
- 15.Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: навчальний посiбник. Львів: ПАЮ, 2007. 400 с.
- 16.Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації: навчальний посiбник. Львів: ПАІС, 2005. 304 с.
- 17.Капелюшний А. О. Стилiстика й редагування: Практичний словник-довiдник журналіста. Львів: ПАІС, 2002. 576 с.
- 18.Конторчук Г. К. Стилiстика сучасної української мови: практичний курс: навчальний посiбник для студентів ВНЗ. Житомир: Рута, 2012. 219 с.
- 19.Культура мови на щодень / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Довiра, 2000. URL: <http://kultura-movy.wikidot.com/> (дата звернення: 17.08.2024).
- 20.Культура української мови: довідник / за ред. В. М. Русанівського. Київ: Либiдь, 1990. 304 с.
- 21.Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
- 22.Літературна норма і мовна практика: монографія / [С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, Т. А. Коць та ін.]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.
- 23.Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови: підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
- 24.Мова – ДНК нації / освітній проєкт. URL: <https://ukr-mova.in.ua/> (дата звернення: 17.08.2024).

- 25.Писати правильно – легко. URL: <https://onlinecorrector.com.ua/uk/> (дата звернення: 17.08.2024).
- 26.Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2001. 240 с.
- 27.Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
- 28.Равлінко Г., Шкабарїна М. Безособові дієслова у творчїй спадщинї О. Олеся: Лїнгвостилїстичний аспект»). URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/1807/1/Zbirnyk-12-2019-3-151-156.pdf> (дата звернення: 23.08.2024).
- 29.Рижко О. М. Практична стилїстика: навчальний посїбник. Київ: НАУ, 2010. 320 с.
- 30.Русанївський В. М. Структура українського дієслова. Київ: Наукова думка, 1971. 313 с.
- 31.Серебрянська І. М., Латковська Ю. С. Функціонування безособових дієслївних форм у журналістському тексті // Фїлологічні трактати. 2011. Т. 3, № 1. С. 74–79.
- 32.Словник української мови. У 20 томах. Т. 1–14. Київ: Наукова думка, 2010–2024. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: 23.08.2024).
- 33.Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодїд (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- 34.Стилїстика української мови: навчально-методичний посїбник / [упорядники: А. С. Попович, Л. М. Марчук; за ред. А. С. Попович]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.

35. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. 2-е видання, перероблене і доповнене. Київ: Вища школа, 2000. 430 с.
36. Сучасна українська мова: Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. 2-е видання, перероблене. Київ: Либідь, 2001. 400 с.
37. Українська мова: Енциклопедія / [ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
38. Хомік О. Є., Сердега Р. Л. Сучасна українська літературна мова: Практикум. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 203 с.
39. Шульжук Н. В. Стилїстика сучасної української літературної мови: навчально-методичний посібник для студентів філологічних спеціальностей ВНЗ. Рівне – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. 304 с.

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Гурова Оксана Модестівна,
Хомік Олена Євгеніївна

**СТИЛІСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.
ДІЄСЛОВО**

Практикум

В авторській редакції

Підписано до розміщення 24.10.2024. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 3,58. Обсяг 0,881 Мб. Зам. № 312/24.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна